

Když je Petr pomalejší než Marek aneb Jak to vypadá ve třídě různě starých dětí s různým druhem a stupněm mentálního postižení

Šárka Macálková

OBSAH

ÚVOD

(Jaké děti chodí do pomocné třídy, jak se chovají a jak komunikují.)

DVĚ HRANICE - PETR A MAREK

(Porovnání extrémů třídy s ostatními dětmi v oblasti učení a chování.)

ZÁVĚR

(Jak jsou tyto hranice od sebe daleko a co mezi nimi čeká na učitelku.)

ÚVOD

Přívodně jsem byla s paní ředitelkou ze zvláštní školy domluvená, že v jejích pomocné třídě strávím asi dva měsíce a potom přejdu do vedlejší „běžné“ třídy. To bylo v září. Zřejmě jsem dětem z pomocné třídy byla souzena, protože jsem s nimi strávila oba semestry. Vůbec mně to nevádí, neboť se rozhodně nedá říci, že bych o této třídě měla jasno. Ostatně „normální“ děti ze zvláštní školy jsem poznala na společných akcích a o přestávkách.

Pomocná třída je termín, který označuje skupinu dětí, jejichž mentální úroveň neodpovídá ani požadavkům ZVŠ, ale které přesto ještě jsou schopny nějaké školní činnosti a rozvoje, tj. není nutné jejich umístění do ústavu pro mentálně postižené. Přesto, že těchto dětí je nezanedbatelné množství, se zřizováním těchto tříd jsou problémy. Nejsou finance, prostory a často ani kvalifikovaní pracovníci. Mít na krku takovou třídu totiž dokáže s člověkem pěkně zatočit.

Cílem pomocných tříd je poskytnout dětem alespoň základní vzdělání, to znamená naučit je číst, psát, počítat, manuálními činnostmi a pohybem ve společnosti.

Do pomocné třídy nejsou zařazovány děti podle věku nebo podle typu postižení (jako to bývá např. u dětí s vadami řeči či zraku). Chodí sem děti ve věku od devíti do patnácti let. Škála jejich postižení je stejně široká jako jejich věkové rozmezí. Jsou zde děti postižené Dawnovým syndromem, lehkou či těžkou mozkovou dysfunkcí, ale také jen vývojově a sociálně zanedbaní.

Pomocná třída, kterou jsem navštěvovala, sestávala ze sedmi dětí:

- Pěťa, přezdívaný Skřítek: 9 let, s lehkou mozkovou dysfunkcí ztíženou zanedbáním v rodině, pohybuje se v dolní části pásma hlubokého podprůměru (tupost).
- Jakub: 11 let, s postižením mozku v oblasti paměti, v horním pásmu imbecility.
- Honza: 13 let, s Dawnovým syndromem, ve středním pásmu imbecility.
- Petr: 14 let, s těžkou mozkovou dysfunkcí (údajně nejtěžší případ ve třídě), je v hraničním pásmu mezi imbecilitou a idiocíí.
- Fanda: 15 let, s Dawnovým syndromem, ve středním pásmu imbecility.
- Marek: 15 let, oligofrenik, patří do hraničního pásma debility a imbecility.
- Jaruška: 16 let, s těžkou mozkovou dysfunkcí, střední pásmo imbecility.

K představě o „tváři“ třídy je třeba znát její vybavení a atmosféru. Ve třídě je zásluhou učitelky domácí atmosféra, neboť se učitelka s dětmi mazlí, nosí jim mlíky a hračky a snaží se vyučovat s ohledem na ně a na jejich náladu. Třída je barevně sladěná (do fialova), zařízena účelným, ale přitom hezkým nábytkem. Je zde hodně hraček, knih a různých pomůcek.

Jak vypadá vyučování v této pomocné třídě je snad nejlépe ukázat na jednom typickém odpoledni (záznam ze dne 28.9.1994):

Pět minut před osmou vcházím do třídy. Učitelka zde ještě není. Děti jsou ve třídě jen čtyři, hrají si na zemi s dřevěnými hračkami. Panuje zde nepředstavitelný chaos a nepořádek. Děti mě vítají, ukazují mi své hračky a věci. Povídám si s nimi o tom, co budou dneska dělat: „*Co budeme dneska dělat, děti?*“

Marek: „*No, máme čtení, ale asi půjdeme ven a potom pojedou domů.*“

Jakub: „*Já nevím, já si chci hrát.*“

Petr: usmívá se na mě, kýve se a neodpovídá.

Honza: rovněž nemá náladu na povídání a nevlídně se na mě kouká.

Krátce před osmou přichází učitelka. Děti si nejprve musí uklidit ve třídě. Potom se postaví do lavic a zazpívají si dvě písničky - Foukej, foukej větříčku (klátí se jako stromy ve větru), a Stojí, stojí bedla (stojí na jedné noze, zpívají dvakrát, aby si vystřídalily nohy).

Poté se děti posadí do lavic a učitelka jim dá pokyn, aby odevzdaly domácí úkoly. Marek s Honzou reagují okamžitě (sedí vedle sebe, Marek Honzu pravděpodobně táhne). Jakub se stále ještě nesoustředí a trvá mu to déle, Petrovi musí vzít učitelka sešit z lavice sama. (Později jsem si všimla, že Petr s Honzou nejčastěji reagují jen na přímý povel, učitelka je prostě musí přímo oslovit jménem.)

Protože jsou děti na různé rozumové a věkové úrovni, musí s nimi učitelka dělat psaní a čtení zvlášť. První skupina - Petr a Jakub opisuje ze slabikáře, Marek s Honzou čtou. U Honzy je relativní v jaké skupině je, je to dáno předmětem a momentální náladou.

Marek s Honzou se při čtení střídají a až na pár šokbrntuří čtou dobře. Oba mají jedničku a dostávají písemný úkol. Učitelka se nyní věnuje mladším dětem. Jakub číst neumí (nepamatuje si písmena) a Petr má silnou patlavost. Učitelka si s nimi tedy povídá o obrázku na tabuli - muchomůrce s hříbkem. Odpovídá vlastně jen Jakub, neboť Petr se, s jakýmsi pobrukováním, kýve ze strany na stranu a učitelky si nevšímá. Když starší děti dopíšu, učí se celá třída básničku k danému obrázku. Zvýšenou pozornost věnuje učitelka Jakubovi pro jeho problémy s pamětí.

Učitelka všechny úkony známkuje. Málokdy však bývá známka horší než dvojka. I zde ovšem platí „jak u koho“, jinak řečeno, kdo na to má, od toho se vyžaduje víc.

Učitelka oznámí, že je přestávka (neřídí se zvoněním, ale hodiny hlídá). Po ní si půjde celá třída zazpívat do hudebny. O přestávce odchází učitelka do sborovny a nechává mě s dětmi ve třídě. Chvilí je jen pozoruji, ale vtahují mě do hry a do svých sporů.

V hudebně zpívali s klavírním doprovodem několik známých písniček (Ženili se komáři, Holka modrooká. Já do lesa nepojedu). Zpívali všichni, kromě Jakuba.

Po návratu z hudebny jsou počty. Opět se vyučuje skupinovou metodou. Je znát, že děti již povolily v pozornosti, Jakub stále odbíhá z lavice, Petr mi chodí mačkat paži. Učitelka se přesto snaží o jakýsi pořádek a má zřejmý pocit, že poutám pozornost dětí víc, než je zdrávo. V této hodině nejde ani tak o skupinové vyučování, jako o individuální práci

ci. Děti se učí sčítání a odčítání do pěti, starší děti do deseti, čtou matematická znaménka, Marek zvládá i jednoduché početní úlohy.

O přestávce je svačina. Potom jsme se přesunuli do dílen. Děti zde byly poprvé, a přes přísný zákaz čehokoliv se dotýkat a pohybovat se po třídě, jsou nadšeny. S přibývajícím časem je však pro ně stále těžší tento zákaz dodržovat. Daří se jim to jen díky zajímavé práci - smirkování dřevěných kousků, z nichž si potom společně slepí vláček. Každé dítě přesně podle pokynu učitelky přilepí jeden kousek.

Na poslední hodinu byla plánována vycházka, učitelka však byla odvolána k telefonu, a hovor trval dlouho. Hrála jsem tedy s dětmi ve třídě hry - Co se ve třídě změnilo, Všechno lítá, co peří má apod. Když se učitelka vrátila, bylo už na vycházku pozdě, a tak hrála s námi.

V 11.40 jsme předali děti družinářkám.

Téma, na které jsem se soustředila, mne oslovilo již první den mého pobytu ve třídě.

Učitelka mi představovala třídu. Jakmile Petr, silný a duchem jakoby nepřítomný chlapec, zaslechl své jméno, vstal, přišel ke mě a začal mě ohmatávat od hlavy až k pasu. Pak se ke mně přitisknul a vši silou mi tisknul paži. Učitelka to komentovala sdělením, že má na ruce stále modřiny, neboť Petr rozhodně není žádný střizlík. Pak dodala, že vlastně do této třídy ani nepatří, neboť nemluví, v podstatě nekomunikuje a když, tak jen nesrozumitelně. Později si posteskla, že snaha o vzdělání Petra je zbytečná. Cílem pomocné třídy, jak již jsem se zmínila, je naučit děti číst, psát a počítat, tedy trivium. U Petra veškeré snahy vyznívají naprázdno. Umí sice jednotlivá písmena, ale má problémy při čtení slov. Sčítá do pěti a již více než půl roku se nemůže pohnout k vyšším číslům. Navíc je velmi těžké ho vůbec donutit ke komunikaci. Podle učitelky je nejhorší, že čas, který mu věnuje by byl mnohem lépe zúročen, kdyby ho věnovala např. Markovi, u něhož to podle jejího názoru má význam.

V pomocné třídě, která sama vznikla dílem vyčlenění, tzv. **vnější diferenciací**, daných dětí z normální populace dětí navštěvujících normální školská zařízení, mají tedy učitelky **opět problémy s integrací**? Anebo je to „jen“ problém s nepřesně diferencovanými jedinci? A dále, to, co bývá v normálních školách hlavním důvodem pro přeřazování dětí do zvláštních škol, neschopnost zvládat jednotlivé myšlenkové operace při řešení úkolů zadávaných ve výuce, jako by tady ani nevystupovalo do popředí vedle bazálnějších **schopností smysluplné komunikace a ovládnutí svých nálad**. I hned na začátku praxe mi např. učitelka sdělila, že se při výuce řídí náladou dětí, a tak se stane, že v hodině matematiky se celá třída přemístí do hudebny a zazpívá si, protože: „*Jinak to prostě nejde.*“

Pokusila jsem se tedy zmapovat charakteristické projevy a svérázné způsoby komunikace dětí v této třídě, abych si udělala představu, s čím vším se vlastně musí učitelka při práci s těmito dětmi potýkat a čím jí mohou dělat takové problémy, že by si raději přála, aby některé dítě bylo z pomocné třídy vyřazeno. Charakteristiky jednotlivých dětí podávám v pořadí od Petra po Marka podle svého odhadu „míry mentálního postižení“, který zakládám na vlastní zkušenosti a útržcích různých informací z terénu.

DVĚ HRANICE - PETR A MAREK

Petr

Jak jsem se již zmínila, je Petrovo mentální postižení údajně natolik těžké, že ani nepatří do této pomocné třídy. Svým celkovým projevem patří k dětem pasívním. Jeho pasivita se ale jeví spíše jako důsledek jeho mentálního postižení, a to např. ve srovnání s Jaruškou, u které pasivita vypadá jako skutečná povahová vlastnost, neboť Jaruška jakoby oscilovala mezi rezignací či leností a vůlí něčeho dosáhnout. Je tedy možné, že Petr vnímá a prožívá aktivně a pouze to neumí dát najevo.

Petrovo vyjadřování je znehodnoceno tak silnou patlavostí, že mu není rozumět. Vyjadřuje se tedy spíše houkáním, neartikulovaným křikem a zpěvem. Podle mého zpívá velice hezky a i když mu není rozumět, melodii zachovává. Tyto projevy bývají někdy velmi hlasité a narušují běh hodiny. Pokud se dostane do zpěvné nálady, nic ho od zpěvu neodradí. Je schopný prozpívat i celé dopoledne. Učitelka se mu potom musí velmi věnovat a uklidňovat ho. Někdy je tato činnost bezvýsledná. Petr tak na sebe skutečně strhává určitý čas učitelky, o který jsou ostatní děti ochuzeny.

Charakteristická je pro Petra i bohatší mimika - kroutí ústy, šklebí se. Již jsem se zmínila o tom, že zcela specifickým způsobem komunikace je pro něj silné tisknutí paže (až z toho má učitelka modřiny). Tyto situace se projevují nárazově, kdy má Petr tendence mačkat paži všem ve svém okolí. Protože zhruba v polovině případů provází tyto stavy smutnou mimikou a nešťastnými čumáčky, myslím, že se jedná o situace, kdy se cítí sám, nebo špatně, a mačkáním si vynucuje pozornost.

Celkově však mám dojem, že ve srovnání s ostatními se nedá říci, že by rušil výrazně více. Dokonce možná ani nepatří mezi ty, kteří ve třídě ruší nejvíce. Spíše je často uzavřen do sebe, nereaguje na okolní dění ani na výzvy či pokyny učitelky. Je však možné, že dítě, se kterým učitel není schopen navázat běžný komunikační vztah, které zůstává netečné, anebo se zase vyjadřuje zcela bez komunikační orientace, tj. dítě takto nečitelné, je mnohem větší zátěží než jeho, rozhodně živější spolužáci. Když např. při výtvarné výchově čte učitelka pohádku o hříbečkovi, který schovává všechna zvířátka před deštěm, a všechny ostatní děti malují jednotlivá zvířátka z pohádky vodovkami na navlhčený papír, protože v pohádce stále prší, jsou všechny děti zcela zaujaté daným úkolem kromě Petra. Ten si stále zpívá, kolébá se ze strany na stranu a jeho malování spočívá v tom, že prostě dělá na čtvrtku skvrny a ječí nadšením jak se rozpíjejí.

Ke spolužákům se Petr chová podobně jako k učitelce, většinou je vůbec nevnímá, nezúčastňuje se jejich her a aktivit. Ostatní děti jsou na jeho chování zvyklé a nesnaží se ho mezi sebe přitáhnout a zapojit ho do činnosti. Vlastně si ho všimnou pouze tehdy, nereaguje-li na pokyny učitelky, a ostatní děti se jí snaží pomoci. To mu potom vezmou např. tašku, podají mu penál, nebo ho vystrkají ze třídy do šatny.

K charakteristice musím dodat, že do pomocné třídy byl převeden na přání rodičů z ústavu pro mentálně postižené děti. Petrova babička s ním denně dojíždí 40 km. Jeho rodi-

na přes doporučení učitelek a speciálně pedagogické poradny, odmítá jeho umístění na školním internátě. Pedagogové tedy tvrdí, že jeho vázanost na maminku a babičku je brzdou v rozvoji jeho komunikačních schopností, zatímco rodina zase tvrdí, že Petr nestojí ani o pobyt se třídou na horách.

Honza

Honza je vlastně dítě lásky a nerozumu (dá se ovšem také říci sobectví). Jeho rodiče se potkali již ve zralém věku a přesto se rozhodli mít spolu ještě dítě. Když se Honza narodil, bylo jeho mamince 43 let. Je známo, že u žen po čtyřicítce stoupá riziko, že se jim narodí postižené dítě. Nejčastější poruchou, jak tomu bylo i v tomto případě, bývá Dawnův syndrom.

Podle testů IQ patří Honza do středního pásma imbecility. Projevuje se jako velmi živé dítě, neustále pobíhá po třídě i po škole, prudce mění chování, např. se najednou rozběhne a skočí učitelce kolem krku, aby se pomazlil. Jako většina lidí s Dawnovým syndromem je totiž velice náladový. Jeho nálada se mění z minuty na minutu a stavy spokojenosti jsou střídány stavy vzteku a odporu. V tomto stavu odmítá jakoukoliv činnost - obléci se, jít do šatny, na svačtinu apod. Svou neochotu dává najevo tak, že si např. lehne na zem a v této pozici je schopen vydržet velmi dlouho, vlastně dokud ho někdo neodtáhne.

Pro jeho chování jsou charakteristické ještě další zvláštnosti. Např. jeho reakce na pocit křivdy. Když v prosinci jela třída na rehabilitační koupel do okresního města, chtěla toho Honzova maminka využít a Honza měl jít, místo do bazénu, k lékaři. Maminka učitelce vzkázala, aby nezapomněla vzít Honzovi brýle. Učitelka si je připravila do tašky, ale nepočítala s tím, že Honza o „podrazu“ ví, brýle jí z tašky vytáhl a sám si připravil věci na koupání. Přišlo se na to až v Rakovniku na nádraží. Byla z toho velká nepříjemnost, ale nejhorší bylo, že Honza svému osudu neunikl, jen musel absolvovat o jedno vyšetření více. Tuto křivdu si spojil s učitelkou a týden s ní nemluvil. Kdykoliv se objevila, otočil se k ní zády, přestože do té doby se k ostatním přítomným choval normálně.

Nebyl to ostatně jediný projev kleptomanství. Jeho zvykem je, že vše co se mu líbí prostě sbalí a schová. V poslední době mu na schovávání nestačí třída, a tak hledáme různé věci po celé škole.

Nejednu horkou chvíli s ním učitelka zažije při vycházkách. S velkou oblibou si ve chvíli, kdy prochází kolem vysokého plotu, strhává čepice a háže ji za plot. „Lov“ čepice absolvuje třída tak dvakrát do měsíce, zatímco schovávanou téměř každý den.

Dalším Honzovým rysem je jeho, téměř schizofrenické, ztotožnění se Šimonem z filmu Šimon a Matouš. Když měl jednou najít své jméno na seznamu, nenašel ho. Připsaly jsme mu k jeho jménu Šimon a on na toto jméno okamžitě ukázal. Šimon je pro něj zřejmě pojem síly, nebo životní vzor a on ho velmi často pantomimicky napodobuje. Nejčastěji právě při procházkách.

Jeho řeč je silně patlavá a chybná po stránce formální i gramatické. Důležité místo proto v jeho komunikačním rejstříku zaujímá mimika.

Při vyučování Honza většinou nevyrušuje, projevuje se jen je-li na něco tázán. To samozřejmě neplatí ve chvíli jeho „nenálady a vzteku“. Ani tehdy se však nedá říci, že by vyrušoval, protože se chová tiše a v podstatě jen sedí a odmítá komunikovat a cokoli dělat.

Komunikace s učitelkou je celkem dobrá, i zde záleží na náladě. Učitelka však pro něj zřejmě znamená určitou autoritu, neboť se často stává, že od ní si dá říci, když to všichni v okolí již vzdali. O autoritě svědčí rovněž fakt, že učitelka je pro Honzu „Matouš“.

Komunikace s dětmi je na náladě ještě závislejší. Pokud má náladu dobrou, hraje si se všemi, kromě Jarušky a Petra. Komunikuje s dětmi spíše mimicky, hlasu používá v případě, že se mu něco nelíbí, nebo když někoho okřikuje. Jeho postavení je závislé na tom, co chce on. Chce-li být ve středu dění, daří se mu to, nemá-li o třídu zájem, nikdo si ho ani nevšimne. Jak to dokáže, že má klid, když chce, a je ve středu dění, když o to stojí, se mi nepodařilo zjistit.

Když se zamyslím nad tím, jestli Honza při vyučování ruší, nebo ne, docházím k závěru, že neruší při výuce, ale spíše při ostatních činnostech - při vycházkách, různých akcích, při hraní ve třídě. I on, stejně jako Petr, na sebe v těchto chvílích více poutá pozornost učitelky, která nemá jinou možnost než se mu věnovat. Při těchto činnostech se však většinou schopnější děti dokážou zabavit samy a nepřítomnost učitelky jim tolik nevadí.

Honza rovněž patří k zakládajícím členům třídy. Když mu bylo 7 let a řešil se problém do jaké školy ho umístit, zrovna se tato třída otevírala. Od počátku své docházky je ubytován na školním internátě. Zdálo se mi, že je tam spokojen. Rodiče si ho berou domů na víkendy, a přesto, že se snaží postupovat podle pokynů odborníků, je na jejich vztahu znát, že je Honza jedináček a rodiče mu splní vše co mu na očích vidí. On na to už přišel a dost toho zneužívá.

Fanda

Jestliže je tato pomocná třída třídou individualistů, pak nejvíce společných znaků má Honza s Fandou. Fanda, stejně jako Honza, je postižen Davnovým syndromem a patří do středního pásma imbecility (jeho IQ je nepatrně vyšší než Honzovo). Fanda však je o dva roky starší, a to se zřejmě na jeho chování promítá. Např. tím, že je klidnější, má pomalejší reakce a chvíli trvá než ho něco rozzlobí. Tento klid je zřejmě dán i jeho povahovými vlastnostmi - na rozdíl od Honzy, je to velice pasivní dítě. Často velmi dlouhou dobu jen sedí v lavici a zdá se, že spí. Na rozdíl od Jarušky se Fanda neprobudí ani na přímý podnět. O tom, kdy se s náma bude bavit rozhoduje jen on sám. Pokud se probudí a projeví o něco zájem, dokáže se pro věc nadehnout a rozpovídat se. Toto střídání zájmu patrně nezávisí na únavě, protože je schopen se probudit půl hodiny před koncem vyučování, po dvou hodinách ignorování okolí. Je ale možné, že si během tohoto stavu „zimního spánku“ odpočine. Je zajímavé, že se dá dobře poznat, kdy se chystá usnout s otevřenými očima, protože začne projevovat silnou nechuť k jakékoli činnosti a např. mlátí věcmi o lavici. Toto chování bychom mohli přisuzovat i náladovosti.

Fandova řeč je jen mírně patlavá, po stránce formální však

příliš dobrá není, často mluví agramaticky. Je spíše nemluvný, častěji se vyjadřuje mimoslovně - mimicky. Radost dává najevo hlasitým, vyraženým chechotem, při kterém nám vstávají vlasy na hlavě. Při tomto smíchu se kýve zepředu dozadu a je velmi dotčen, když ho napomínáme. Naštěstí se směje velice zřídka (i když smích je kořením života).

Fandovu komunikaci nemohu dělit na komunikaci s dětmi a komunikaci s učitelkou. Není v tom totiž žádný rozdíl. Fanda si jakoby vybírá s kým se bude bavit a s kým ne. Má tedy lidi rozdělené na dvě skupiny. Do jedné patří důvěryhodní lidé, v této skupině se nachází i učitelka, ve druhé skupině pak jsou lidé, s nimiž „neztratí slovo“, to se týká např. Jarušky a Petra.

Jeho momentální komunikační schopnost je tedy velmi závislá na náladě. Jak již jsem se zmínila, pokud náladu nemá, upadá do lhostejnosti k okolí. Pokud je dobře naložen, komunikuje se všemi, kteří patří do skupiny jím uznávaných lidí, a kteří o to zrovna stojí. Tedy i učitelka během vyučování. V těchto chvílích je schopen rozsáhle vyprávět o hospodářství, které mají doma, jaká mají zvířata, jak se jmenují, čím je krmí apod.

I u Fandy se občas projevuje agresivita. Jeho agresivní chování se však od agresivního chování Honzy liší. Především se projevuje méně často a většinou jako reakce na něco, co se mu nelíbí. Zažila jsem to během celého roku jen asi třikrát a vždy to byla reakce na nějaké dráždění. Např. v divadle se Jakub sedící vedle něj neustále vrtěl, natahoval se přes Fandu, strkal do něj a všelijak ho pošuchoval. Fanda to vydržel asi deset minut a potom ho náhle vši silou praštil přes hlavu. Znamená to, že Fanda nikdy neútočí bez důvodu, a to ani když není dobře naložen.

Při vyučování se Fanda příliš neprojevuje. I když má dobrou náladu, reaguje jen na přímé podněty, dotazy a úkoly. Stejně se chová i při vycházkách a jiných akcích. Jeho nároky na učitelku jsou minimální, v podstatě ji zaměstná asi stejně jako celkem bezproblémové dítě v běžné třídě, které občas nedává pozor.

Fanda je také ubytován na internátě. Nepoznala jsem, zda je tam spokojen, neboť se chová stejně v pondělí po příjezdu do školy i v pátek, když si pro něj rodiče přijedou. Vzhledem k tomu, jak rád vypráví o společné práci s tatínkem v hospodářství, se domnívám, že má dobré rodinné zázemí. Fanda je jedináček, ale žije v poměrně široké rodině (společná domácnost jeho rodičů, prarodičů a tety se strejdou).

Do pomocné třídy přišel v 11. letech ze ZvŠ v Rakovníku. Do této ZvŠ byl zařazen na počátku své školní docházky. Měl zde velké problémy s učením, a celé tři roky docházky zůstal v první třídě.

Jaruška

Pásmo do něhož patří Jaruška inteligence ji řadí ve třídě mezi průměr (při srovnávání inteligenčních schopností s ostatními dětmi je zhruba uprostřed). Celkově se jeví jako silně pasivní a velmi pomalu reagující dítě. Jedná se zřejmě o povahovou vlastnost, protože dojde-li k situaci, která ji zajímá, tj. k situaci, která se týká přímo její osoby, pak se dokáže „zaktivizovat“, rozhybat se, projevit zájem, zeptat se na něco, nebo něco vykonat. Typickou situací je např. chvíle

kdy má hlad. Když si chtěla na horách ještě přidat, nebyla líná se zvednout, dojít s talířem ke stolu učitelky a zeptat se, zda si může přidat. Pokud hlad nemá, sní všechno, co se před ní postaví, a při jídle se jen pasivně dívá před sebe. Když už jí nic nedáte, nic neřekne, zvedne se a odejde.

Jaruška se vyjadřuje slovně, i když její řeč je mírně patlavá. Větším problémem pro její vyjadřování je občasné nepochopení situace. Její vyjádření se tak stává nejasným. Např. se neustále ptá na stejnou věc, nebo na učitelčino vysvětlení nějakého jevu reaguje stále stejně: „*A proč?*“. S neustálým dotazováním jsem se setkala hned první den praxe ve třídě. Při vycházce mě Jaruška překvapila tím, že se mě neustále, znovu a znovu vyptávala kam chodím do školy, proč jsem k nim přišla, co u nich budu dělat apod. Zpočátku jsem se snažila odpovídat, ale když se přišla na totéž zeptat asi po páté, vzdala jsem své úsilí a přehrála ji učitelce, která se situací viditelně bavila. Uklidnila mě, že u Jarušky je toto vyptávání běžná věc. A o tom, že je na to zvyklá, svědčil i zcela klidný tón, s jakým se na Jarušku obrátila: „*No jo, Jaruško. To jsme ti zase nasadili brouka do hlavy. To budeš mít zase celý víkend o čem přemýšlet a stejně se v pondělí zeptáš znovu, vid!*“. Při svém proslovu Jarušku objala a mámovsky se s ní pomazlila. Jaruška úplně zazářila vděkem za projevený zájem.

Druhý případ, neustálé zjišťování „*proč?*“, popisuje příhoda z hor. Na pokyn, aby se šla umýt reagovala otázkou: „*A proč?*“. Odpověděla jsem jí, že proto, aby byla čistá. Ona se však zeptala: „*A proč mám být čistá?*“. Snažila jsem se jí vysvětlit něco o hygieně a dobrém pocitu po osprchování, ale ona mě zahнала do kouta otázkou: „*A proč mi bude dobře, když se osprchuju?*“.

Původně jsem se domnívala, že se jedná o pomalejší myšlení. Že jí to sice trvá déle, ale přece jen určité situace pochopí. Tuto mojí myšlenku však vyvrací scéna, která se se železnou pravidelností opakuje každý čtvrtek. Jaruška totiž nikdy v pátek nechodila do školy, neboť má špatné autobusové spojení. Přesto se každý čtvrtek ptá, proč nemůže zítra přijít do školy a obviňuje učitelku, že jí nemá ráda. Zřejmě se tedy jedná o neschopnost chápání jednoduchých životních situací a souvislostí. Kromě toho si občas nemůže zapamatovat určité maličkosti. I když např. nemá problémy s úkolem naučit se zpaměti básničku, čte i píše (sice pomalu, ale dobře), nemůže si stále zapamatovat, kolik kopečků má psací M a N, že její jméno se píše s velkým písmenem na začátku apod.

S učitelkou Jaruška komunikuje bez problémů. To znamená, že jejím pokynům většinou rozumí a reaguje na ně tak, že buď poslechne, nebo se začne vyptávat.

Při vyučování a při práci nijak nevyrušuje a není-li vyvolána, téměř se neprojevuje. Tento stav „nezájmu“ přetrvává i o přestávkách. Na děti však Jaruška, na rozdíl od učitelky, nereaguje, nevsímá si ani dětí, ani jejich aktivit. Chování ostatních dětí k ní, je zrcadlem jejího vlastního chování. Děti se k ní chovají stejně jako ona k nim - nevsímají si jí.

Jaruška patří k zakládajícím členům třídy. V 6. letech byla zařazena do první třídy ZvŠ v Čisté. Po půl roce byla přeřazena do pomocné třídy v Rakovníku. Rodiče ji tam však nemohli dopravovat, a tak zůstala dva roky doma a jezdila jednou měsíčně do pedagogicko-psychologické poradny, kde její matka dostávala pokyny, jak při jejím vzdělávání postu-

povat. Když jí bylo 10 let, byla při ZvŠ v Jesenicích otevřena pomocná třída. Nyní již nebyla doprava problematická a rodiče ji na doporučení pedagogicko-psychologické poradny okamžitě přihlásili.

Jarušce se ve škole velmi líbí a velice jí mrzí, že v pátek do školy nechodí. Pokud se však v pátek koná nějaká akce, jako plavání či táborák, rodiče se vždy s učitelkou dohodnou na nějakém řešení (kdo ji pohlíká do odjezdu autobusu, kdo ji odveze) a do školy ji přivezou.

Jaruška může do této školy chodit do 18 let. Zbývají jí tedy ještě dva roky a poté zřejmě zůstane doma v invalidním důchodu.

Jakub

Jakubovo postižení je velmi zvláštní. Definovala jsem ho jako poškození mozku v oblasti paměti. Jeho stav je však trochu složitější. Jakub si z učiva téměř nic nepamatuje a číselní mu velké problémy se něco naučit zpaměti. Z většiny písniček si pamatuje název a první tři slova. Nepamatuje si písmena, ani číslice. Dobře si však pamatuje věci, které nemusí do paměti ukládat mechanickou činností, memorováním, tedy podněty, které na něho prostě zapůsobily, a které prožíval. Např. na hory přijel za učitelkou její přítel. Jakub ho viděl v listopadu (tedy o dva měsíce dříve) v obchodě, kam jsme dětem při vycházce zašly koupit lízátka. Jakmile ho nyní spatřil, okamžitě prohlásil: „*Já už vim, to je ten strejda, co jsi s ním byla v tom krámu.*“ Nejenže ho tedy poznal, ale dokonce věděl kam ho zařadit. L.S. Vygotskij píše v díle Vývoj vyšších psychických funkcí o tom, že člověk má dva typy paměti: vybavovací (tzv. duševní) a pohybovou paměť, pomocí které je schopen memorovat poznatky. Při poškození mozku bývá postižena právě tato pohybová paměť, neboť úzce souvisí s tělesnou stránkou člověka a s jeho nervy. Paměť vybavovací je na těle závislá jen tím způsobem, že duše nemůže existovat bez tělesné sránky. Tato paměť při poškození mozku postižena nebývá a právě touto pamětí si vybavujeme události, které jsme zažili a které jsme se neučili, ani jsme je neopakovali.

Jeho chování je typické svou živostí, hravostí a neschopností se soustředit (v oblasti učení, nikoliv v oblasti hry). Každé ráno, po příchodu do třídy, se okamžitě vrhne na hračky a je potom velmi těžké jej od nich odtrhnout a dotáhnout jej k vyučování.

Jakubova řeč je bezproblémová, čistá a gramaticky správná. Slovní zásoba je trochu omezená, neboť se těžko učí slova s nimiž se v běžném životě nesetkává. Do jeho komunikačního rejstříku však patří i mimoslovní komunikace - využívá mimiku, gestikulaci a šklebí se.

Rovněž jeho komunikace s učitelkou není příliš problematická, učitelka je pro něho autoritou. Pokud někdy odmítne poslechnout, vždy zdůrazní, proč se mu to, či ono, zrovna nechce dělat, a snaží se učitelku přesvědčit, že činnost, kterou chce vykonávat on, je důležitější. Tyto diskuse jsou pro učitelku dost náročné, neboť přesvědčit Jakuba je velmi těžké a zdoluhavé. Učitelce však většinou nic jiného nezbyvá, protože Jakub třídu „táhne“ a výsledky vyučování jsou dost často závislé na tom, jakou má Jakub náladu.

Jeho postavení ve třídě považuji za trochu zvláštní. Patří k dětem, které jsou asi nejvíce vidět, což je způsobeno jeho

živosti a hravosti. Svým chováním velmi ovlivňuje třídu, neboť, jak jsem se již zmínila, ji nutí k aktivitě. Bohužel zaměření této aktivity většinou neodpovídá představám učitelky. Vždy je velmi poznat, když Jakub chybí, protože ostatní děti jsou klidnější a lépe pracují (pokud je ovšem neruší něco jiného, např. Petr). Na druhou stranu však není ve třídě autoritou. Ostatní děti ho neposlouchají, spíše ho napomenou, postrčí apod.

Ve své hravosti Jakub téměř nesleduje s kým si vlastně hraje, takže by se dalo říci, že si hraje se všemi dětmi, které se zrovna v jeho okolí vyskytují, a které o to stojí. Mimo herní oblast o něj děti příliš zájem nejeví.

Občas se u Jakuba objeví agresivita, která se téměř vždy zaměřuje proti slabšímu dítěti. Např. je neustále „na kordy“ s chlapcem z vedlejší třídy, který je velmi drobný, špatně slyší a má rozštěp rtu. Také někdy zaútočí proti Honzovi, třeba po něm začne něco házet. Jednou jsem ho takhle viděla házet po něm kostky. Když jsem mu to zatrhla a zeptala se ho proč to dělá, jen na mě koukal a řekl, že neví.

Do třídy byl zařazen na základě doporučení z pedagogicko-psychologické poradny od začátku své školní docházky. Přestože nebydlí daleko, je ubytován na internátě. Je tam velmi spokojen. Vztahy v rodině vůči němu totiž nejsou zrovna nejlepší. Má mladšího, zcela zdravého bratra a pro svou matku je zřejmě zklamáním. Dává mu to najevo nevlídným chováním, je k němu chladná a pro každou maličkost ho bije. Když na horách ztratil rukavice, první, co mi s nešťastným pohledem řekl, bylo: „*Máma mě zmlátí.*“ Rovněž učitelky tuto skutečnost potvrzují, protože Jakub má občas v neděli, po příjezdu na internát, modřiny.

Skřítek

Skřítek je nejmladší dítě ve třídě. Jmenuje se Petr, ale protože je velmi malý a drobný, říkáme mu Skřítek.

Skřítek není mentálně postižen, jedná se o zaostalost způsobenou zanedbáním. Pokud by měl lepší rodinné zázemí (rozvrácená rodina), patrně by zvládal učivo ZvŠ. Patří do dolní části pásma hlubokého podprůměru (tupost).

Je to velice živé dítě, které si rádo hraje, stále pobíhá po třídě a dává hlasitě najevo svou přítomnost. Velice výrazně se u něho projevují city. Má např. ve zvyku skákat mi kolem krku, velice rád se s každým mazlí a dává najevo svou lásku. Často se také projevuje žárlivě vůči ostatním dětem. Např. doslova vystrkal ze třídy dívku od vedle, která se se mnou chtěla také mazlit a lákala mne na chodbu. Skřítek se nejprve snažil ji jen odstrčit, ale nakonec ji vystrčil za dveře s roztomilou poznámkou: „*Vraží sem jak indián, a ani nepozdraví.*“

Z hlediska prostředí, ze kterého pochází, to považují za snahu upozornit dospělou osobu na sebe a udržet si její pozornost. Je z velké rodiny, kde přežívají jen ti nejsilnější (obrazně), to znamená, že vše ukořistí starší děti a na nejmladšího Skřítku toho moc nezbyde. Snaží se tedy od učitelů získat co nejvíce a ze strachu, že ho ostatní děti předběhnou, je odstrkuje.

Tomu odpovídají i jeho další snahy - o vlastní důležitost. Snaží se upoutat pozornost a získat tak ocenění, kterého se mu od rodičů asi příliš nedostává. Např. když se nám jednou

při vycházce ztratil Honza, Skřítek nadšeně vyprávěl, že ho viděl jak se schovává v lese, a bylo vidět, že za toto sdělení očekává pochvalu. Místo toho byl pokárán, že Honzu nechal a učitelce nic neřekl. Nebo mi zaujatě vykládal, jak hořel jejich dům, a jak se on a jeho otec zachovali hrdinsky. Říkal to zcela vážně, ale podle učitelky jejich dům nikdy nehořel.

Skřítkova řeč je naprosto bezproblémová a správná, snad by jen měl mít ve svém věku širší slovní zásobu. Řeč také využívá přednostně, přestože ve svém rejstříku má i mimoslovní komunikaci - mimiku a gestikulaci.

Rovněž jeho komunikace s okolím by se dala označit za běžnou. Bavi se se všemi a téměř neustále. Dokonce si povídá i s dětmi, které si ho nevšímají, tedy s Petrem a s Jaruškou. Zřejmě mu vůbec nevadí, že mu neodpovídají. U ostatních reagujících dětí si dokáže svůj způsob přizpůsobit podle partnera a domluví se se všemi dětmi, nejen ve třídě, ale i ve škole. Ostatní děti ho mají rády zřejmě pro jeho roztomilost a mazlení. Ve třídě je dokonce brán jako autorita (zdůrazňuji, že je nejmenší a nejmladší), patrně proto, že děti poznaly, že rozumově je na vyšší úrovni.

Také komunikace s učitelkou je dobrá, lépe řečeno, je mezi nimi normální vztah učitelka - dítě.

Při vyučování reaguje celkem živě, ale v rámci přijatelnosti. To znamená, že občas vykřikuje, občas nedává pozor, nebo nechce poslouchat, ale většinou se plně přizpůsobí běhu hodiny.

Občas však má chvíle, kdy se mu nechce nic dělat. Např. při hodině počtů dostal za úkol vypracovat nějaké příklady, zatímco ostatní pracovali se evičními listy. Skřítek své příklady vypočítal a dostal také papír. Buď to považoval za znehodnocení své předchozí snahy, nebo už toho měl dost, ale prostě s papírem praštil o lavici a začal dupat, že to dělat nebude. Do té doby měl dobrou náladu.

Skřítek nyní končí druhý rok své školní docházky a stejně dlouho chodí i do této třídy. Byl sem zařazen na základě doporučení pedagogicko-psychologické poradny.

Marek

Při prvním pohledu na třídu by se Marek mohl jevit jako nejméně postižené dítě. Jeho chování se jen málokdy vymyká normálu. Z psychologického hlediska patří do hraničního pásma mezi debilítou a imbecilitou, je oligofrenik. Jeho IQ a inteligenční pásmo je nižší než u Skřítku. Přesto jsem ho zařadila až na konec, vzhledem k jeho chování. Je jasné, že když se soustředím na chování dětí, nemohu se vždy řídit jejich inteligencí, zvláště v případě, kdy srovnávám dvě děti, mezi nimiž je šestiletý věkový rozdíl. Skřítek se ve svém věku, přes vyšší inteligenci, chová více dětsky a ještě neumí dostatečně regulovat své chování.

Marek se vyjadřuje naprosto běžným způsobem. Jeho řeč je správná, slovní zásoba poměrně široká. Vzhledem k tomu do jaké třídy chodí je jasné, že ovládá i mimoslovní komunikaci. Jinak by se se svými spolužáky asi nedomluvil.

Komunikuje se všemi dětmi, nejen ve třídě, ale i mimo třídu. Společnost hledá především mezi dětmi z vyšších tříd ZvŠ a děvčaty z rodinné školy. Navazování kontaktů v tomto prostředí je pro něj již těžší. Jeho problém spočívá v tom, že i když ho tato společnost celkem „bere“, někdy mu dává

najevo, že je to „blbec z pomocný“. Marek neví jak má v této situaci reagovat, a tak reaguje jediným možným způsobem jehož je schopen - truceje. Uvedu dva příklady. Jednou jsem byla příčinou trucu já, podruhé právě ona vysněná skupina mládeže.

V prvním případě šlo o to, že Marek měl mít nástup při TV. Já jsem suplovala a nevěděla jsem to. Nenapadlo mě se zeptat a zadala jsem nástup Jakobovi. Marek se okamžitě ozval, ale já jsem nechtěla své rozhodnutí měnit, protože Jakub se již nadšeně pustil do zadaného úkolu. Také jsem Marka považovala za celkem rozumného. On však reagoval nečekaně - nasadil ublížený obličej, provokativně se ke mně otočil zády a zalezl si do krytu na zíněnky. Pod žádnou záminkou se mi nepovedlo ho dostat ven a nepovedlo se to ani učitelce. Marek tam jen seděl a dělal, že neslyší. Dokonce potichu brečel. Trucování mu vydrželo celou hodinu. Při odchodu z tělocvičny se k nám připojil jakoby se nic nestalo.

Druhý případ se odehrál na horách. Se skupinou „svých snů“ hrál turnaj ve stolním tenisu. Vyhrála jedna dívka, druhý byl chlapec ze ZvŠ a třetí Marek. Ten však přiběhl s pláčem, že ho podvedli a špatně počítali. Postavil se do okna, ke všem zády, a tiše plakal. Stále opakoval, že ho podvedli a že nemá rád lež. Odmítl jít na večeři. Na horách jsme byly jako vychovatelky dvě dívky věkově mu docela blízké (20 a 21 let), a tak jsme to s ním zkusily jako s kamarádem. Povídal jsme si s ním jako se sobě rovným a zjistily jsme, že mu ani tak nevadí, že je až třetí, ale že z něj udělali blbec, který neumí počítat (to byla odpověď na jeho argumenty). Během hovoru postupně roztával a bylo na něm vidět, že ho těší, že se s ním bavíme. Po deseti minutách zapomněl na křivdu a odešel s námi na večeři.

Z těchto případů je vidět, že Marek netrpí trucovitostí jako takovou, ale že truce se u něj projevuje vždy vůči někomu. Prostě tak vyjadřuje pocit křivdy, které se na něm jeho partner dopustil, a dává tak najevo svou nespokojenost s jeho chováním. Projevuje se tak vždy jen proti lidem, které považuje za sobě rovné, nebo za autoritu. Nikdy ne vůči mladším dětem.

S učitelkou Marek komunikuje velmi dobře. Dokonce jí vychází vstříc. I zde je vidět jeho touha dostat se do „lepší“ společnosti. Je-li totiž Marek ve své třídě, pak pomáhá učitelce a chová se vážně a dospěle. Jakmile je v prostředí starších dětí, přidává se k nim, podléhá jim a stává se rebelem, který odmítá poslušnost.

Zajímalo mě, jak na Marka asi působí specifické chování jeho spolužáků. Marek běžně komunikuje s dětmi, které mluví, ale rozumí si i s těmi, kteří komunikují jen mimoslovně. Na Honzu s Fandou má Marek dokonce velký vliv, často ho poslechnou i ve chvíli, kdy učitelku ignorují. Komunikuje i s Jaruškou a s Petrem, ale jen v případě nevyhnutelnosti. Např. jim pomáhá při odchodu na oběd, na vycházku apod.

Je možné, že chápe, kdo pro něj může něco znamenat a kdo je naopak na tak nízké úrovni, že mu nestojí za pozornost. V tom případě by ho specifičnost této třídy příliš neovlivňovala. Vlastně jen ve výběru partnerů.

Ve třídě nemá vliv jen na Honzu s Fandou. Má vůbec postavení výrazné autority. Děti ho uznávají jako vůdce třídy a např. jsou-li v nebezpečí, hledají u něj ochranu (při honičkách a pranicích, koho se Marek zastane, ten vyhrál).

Markova cesta do této třídy byla velmi složitá. Je postižen po proděláním meningitidy, epilepsie a nevhodné léčby v dětství. Měl o rok odloženou školní docházku a do rodiny docházel učitel. Potom nastoupil do ZvŠ, protože do speciální školy nebyl přijat (nepodařilo se mi zjistit proč). Ve škole měl problémy s učením, byl stále unavený, nebyl oblíbený a dětem stále ubližoval. Měl problémy i s dojížděním (ráno často zvracel). Proto jeho matka zažádala o přijetí do internátní pomocné školy. Byl přijat a jeho problémy zmizely. Nyní je kamarádký, učí se v rámci svých schopností, s dětmi vychází velmi dobře, dokonce má vůdčí postavení ve třídě.

Markův příklad ukazuje, čeho lze dobrým přístupem a péčí u takto postiženého dítěte dosáhnout. Rodiče se s ním učí a rovněž ve škole je mu věnována patřičná pozornost. Podle posledního psychologického vyšetření u něj došlo k výraznému zlepšení. Zatímco v roce 1989 mělo jeho IQ hodnotu 47, v roce 1994 se jeho IQ rovnalo hodnotě 60.

ZÁVĚR

Přečetli jsme si charakteristiky sedmi dětí, a zjistili jsme, že co dítě, to jiná osobnost. Učitelka se setkává nejen se sedmi postiženými dětmi, ale i se sedmi **výraznými individui, přičemž každé má svůj specifický způsob chování a komunikace.**

Právě specifičnost jejich chování je řadí do jakési roviny. Jsou na různém rozumovém a vývojovém stupni, ale chování „nejméně“ postiženého neodpovídá standardu, stejně jako tomuto standardu neodpovídá chování nejtěžšího případu. Z tohoto pohledu by se dalo říci, že mezi Markem a Petrem žádná hranice neexistuje.

Každé dítě vyžaduje pozornost učitelky. Tak je tomu ostatně i v běžných třídách. V pomocné třídě však děti, na rozdíl od dětí v běžné třídě, na sebe neberou žádný ohled a **vyžadují učitelku pouze pro sebe.** Každé jinou mirou, některé více, některé méně. Jejich požadavky se však většinou překrývají, a protože učitelka se rozpůlit nemůže, **zůstává vždy jedno, nebo i více dětí nespokojených.**

Učitelka si tento problém uvědomuje, ale není v jejích silách ho řešit. Možná právě proto by přivítala, kdyby měla ve třídě méně dětí nebo kdyby zde nebyly děti, u nichž je otázka jaký vliv na ně má výchova a vzdělání velice sporná.

My chytrolíni a tetiny dětičky

Gabriela Mičková

OBSAH

ÚVOD

SPOLEČNÉ POVÍDÁNÍ - ZUZKA, MARTINA A JÁ

CHARAKTERISTIKA A ANALÝZA - ZUZKA, MARTINA

VYPRÁVĚNÍ HONZY A LUCKY

ANALÝZA - LUCKA A HONZA

SROVNÁNÍ - HONZA/LUCKA A MARTINA/ZUZKA

SPOLEČNÉ VYPRÁVĚNÍ

HODNOCENÍ CESTOVÁNÍ - ANALÝZA

SLEDOVÁNÍ VIDEO

PO DOKRESLENÍ

VIDEO - ANALÝZA VÝKRESŮ A ODPOVĚDÍ

ROZHOVORY PO TELEFONU

ANALÝZA ROZHOVORŮ PO TELEFONU

SLOVO ZÁVĚREM

ÚVOD

„Dobrý den holky! Dlouho jsme se neviděly, protože já jsem měla nohu v sádře, a tak jsem ráda, že vás a nejen vás dvě, ale i ostatní tetiny mazlíčky zase vidím. Dneska jsem si vybrala vás dvě, protože jste šikovné slečny a chtěla bych si s vámi popovídat a třeba vám i položit několik otázek. Souhlasíte? Chcete si se mnou samy dvě povídat?“

Po celou dobu mého úvodu se obě holky - Martina i Zuzka smály, vlastně tiše chichotaly s obličejem v dlaních a to ještě s následujícím komentářem:

Martina: *„Nó konečně teto, no konečně! Že jste taky přišla, no fuj ta sádra, běž pryč od tety a už se nevracej!“*

Zuzka: *„Jó teto, jó Martino. Máš pravdu, máš pravdu!“*

Martina: *„My jsme šikovné, chichi, šikovné a dokonce slečny! Chachacha!“*

Zuzka: (dlouhý a hlasitý smích)

Martina a Zuzka: *„Jó povídat teto, povídat si s váma chceme.“*

Já: *„Tak fajn, jdeme na věc!“*

Martina a Zuzka: *„Chichichi, chachacha!“*

Martina si tleskala rukama a skákala radostí, Zuzka křičela: *„Jé, jé, jé tetó!“*

SPOLEČNÉ POVÍDÁNÍ - ZUZKA, MARTINA A JÁ

Já: *„Máte sourozence?“*

- Mlčení.

Já: *„Víte, kdo je to sourozenec?“*

M: *„Počkej, teto, počkej!“*

Z: *„Ne!“*

Já: *„Sourozenec je náš bráška, sestřička. Narodil se mamince stejně jako vy, ale dříve, nebo později, než vy.“*

M: *„No jó, já jsem pitomá, už vím. Já mám taky brašína.“*

Já: *„A co Zuzka, má taky sourozence? Já už jsem Zuzi zapomněla, jestli máš bratra, nebo sestru.“*

Z: *„Bráčku, no, bráčku.“*

Já: *„A víte, jak jsou staří?“*

M: *„14 let má.“*

Z: *„Můj má taky 14. Co tam tříská venku, sakra, co tam tříská?“*

M: *„Mamka byla v šoku z nohy. Bulily jsme, ale já jsem pak mamču utěšovala. Mamka brečela taky, ale já víc. Bylo to hrozné.“*

Já: *„Martinko, to jsi byla tak nešťastná, že mám nohu v sádře? To jsi hodná, že ses o mne bála, i maminka. Ale už je to*

v pořádku, asi proto, že jsi na mne hodně myslela.“

M: „Sádro, nechod' k tetě, běž pryč, fuj!“

Z: „Jo, ty sádro jedna.“

Já: „Ale teď mi řekněte, holky, jak se bráškové jmenují a kam chodí do školy nebo do práce.“

M: „Hmm, ha - já vím, na základku a jmenuje se Pavlík. Až to bude mít z krku, tak já nevím, kam pak.“

Z: „Do Ostravy, do dílen.“

Já: „A jak se jmenuje, Zuzi?“

Z: „Petřík.“

Já: „Ale Pěťu chodí přece na základní školu tady v Místku.“

Z: „No, no teto, asi jo, já nevím. To chcete po mně moc, jo, to moc! Jsem vaša, teto, jsem vaša.“

Já: „To víš, Zuzi, že jsi i moje, ale hlavně mamčinčina a tatínkova a brášková.“

M: „A byla z toho babička špatná. A co jste dělala, že jste spadla? Už vás to nebolí, teto? No teťulinko, a příště dávat pozor! A mi bylo do breku!“

- Martina sedí u mne a hlídá mne po noze, na níž jsem měla sádro.

Z: „No, no - máte pravdu, máte pravdu.“

Já: „Přece víš, Martinko, že jsem spadla na schodech, protože jsem špatně našlápla na schod. Ale už mne to nebolí, jenom občas. Marti, už necháme moji nožku a budeme si povídat dál, ano?“

Obě kývají hlavou.

Já: „Díváte se na večerníček?“

Obě: „Jo, jo, jo teto.“

M: „Mamka mě vyhánila, ať se furt nedívám, ale já se stejně dívám. To má mamka marně. A chudáček ta vaše nožička. Mamka říkala, že jste nešika.“

Já: „Víte, co je teď za večerníček?“

M: „Krucifix, já jsem to zapoměla!“

Z: „Já to nechápu, já to nechápu.“

Já: „Není náhodou Krakonoš?“

Z: „No to jò, teto, to jò.“

M: „A já mám nové puzzle. 30 Kč to stálo a něco tam chybí, asi to sežral Beník (to je jejich pes). Ale on je furt na blbosti. Sežral mi i ponožku a pantofel, chachar jeden.“

Z: „No to jò, to jò.“

Já: „Ten Beník je ještě štěňátko a neví, co se smí a co se nesmí, Martinko. Ty jak jsi byla maličká, taky jsi všechno nevěděla. A na co se díváte v televizi nejrady? Co se vám líbí nejvíc?“

M: „Lassie. Mě to tak baví a Ben u toho spí u nohy.“

- Zuzka překřikuje Martinu:

Z: „Hm, hm Tom a Jerry.“

Martina se ptá Zuzky: „Tobě se líbí Tom a Jerry? Fuj, mi ne! Teto, mám nové brýle, koukněte, jak se blýskají.“

Z: „A tobě teto?“

Já: „Mi se líbí hlavně filmy o přírodě, mladých lidech, zábavné programy a také pohádky.“

Z: „Jó, opravdu pohádky?“

M: „Nech už tu tetu na pokoji!“

Já: „Ale to nevadí, že se mne Zuzička zeptala. Já jsem ráda.“

Z: „Vidíš to, vidíš!“

Já: „A co děláte, když přijдете ze školy? A první Zuzka.“

Z: „Hm, hm - já jezdím na kole - hm, utřu stůl, postelu,

podívám se na video, hm, hm, hm cvičím.“

Já: „Ty doma sama cvičíš?“

Z: „Každý den v obýváku.“

M: „Já taky.“

Já: „A s kočkou si hraješ taky, Zuzičko?“

Z: „Jo, to jò.“

M: „S Beníkem zajdu třeba, s košem zajdu, hraju na kytaru, ale moc mi to nejde, učí mne to taťka, ale neumím skrčit maliček. Občas poslouchám kazety. A povídám si s mamkou a taťkou. A tak různě.“

Já: „Pomáháte doma rádi mamince nebo tatínkovi?“

M: „Já ráda pomáhám. S nádobím, s košem, do obchodu zajdu. Co ještě pomáhám? Co? Vysávám - moc mi to nejde. Prach mi též nejde - hned se na mne práší. Ale nejvíc pomáhám s nádobím. Mamce se podařil rozbit talíř. Chachacha! Mamka říkala: „Krucipisek, já se na to vybodnu!“

Já: „Ale střepy přinášeji štěstí.“

M: „Př, př, př, beztak ne, pořežala jsem se.“

Já: „A co ty, Zuzi, pomáháš doma rádu a jak?“

Z: „Taťka je pryč. Jel na zájezd pryč a daleko. Nádobí vždycky umyju, utřu, uklidím a pak si jdu hrát.“

- Martina ji stále přerušuje: „No, Zuzi, vysáváš a utíráš prach?“

M: „A teta má Mišu a ten mne kousnul, darebák jeden.“

Já: „A co budete dělat o Velikonocích?“

Z: „Já to zase nechápu, teto, nechápu!“

M: „Tak různě. Jedeme na chalupu.“

Z: „A kam?“

M: „Do Frýdlantu. To je naše chata a byl tam krtek, furt se dřel ven. My jsme ho klepli a zahubili a dali pryč. Furt dělal potvora jedna krince.“

Z: „Furt, furt.“

Já: „A co tam budeš dělat?“

M: „Budou si tam hrát s panenkou, Člověče, nezlob se - jak bude nuda, karty, chodit.“

Z: „Já budu asi doma. Co naděláte?“

Já: „A jak se těšíte na šmigrust?“

M: „Fuj, vůbec se netěším. A víte co? Minule jsem se zavřela do skříně a byl klid. Všichni klepali a já nic. Jenom jsem křičela, ať mamka nikoho nepouští. Ale to byla banda. Fujtajbl!“

Z: „Já budu doma. Upečeme si beránka, nebo nějakou buchtu a co se dá.“

Já: „A přijdou na tebe šmigrustníci?“

Z: „Haha - Pěťu jenom.“

M: „Na mne sedm nebo osm - byla jsem mokrá, no fuj! - A ty teto naše?“

Já: „Já jedu na Jižní Moravu. Ale tam bude hodně kluků, takže dostanu asi pěknou nakládačku na zadní část těla. Ale aspoň bude i sranda!“

M: „Jé teto, vy se máte!“

Z: „To jo, teda.“

CHARAKTERISTIKA A ANALÝZA - ZUZKA, MARTINA Martina - 20 let.

Mentální postižení na úrovni těžké debility. Kromě toho oční vada. Do školy nechodila.

Právě Martina byla jedna ze všech našich dětí, která se na mou osobu velice citově upjala. Z toho důvodu jsem začala v době, kdy jsem nastoupila na VŠ, Martinu občas navštěvovat i doma. Nyní, kdy jsme se dlouho neviděly, měla ohromnou radost z toho, že vůbec ještě žiju. Když jsem jí sdělila, že jsem si právě ji vybrala k rozhovoru, byla velice šťastná, až rozpustilá, skákala, tleskala a vše provázela zvuky jako „jupí, jéjda, jů, hurá“. Abych nerušila práci ostatních našich dětí (17 - 23 let), odebrala jsem se s děvčaty do tělocvičny, která se však od ostatních školních tělocvičen asi trochu liší. Je podstatně menší, útulnější - což dělá podlaha, která je pokryta kobercem.

Martina tam ihned ochotně poskakovala a tleskala si. Připomněla mi svým výrazem obličeje a chováním tak 6-ti leté dítě. Během povídání seděla Martina (v tureckém sedu) i Zuzka na koberci a já s nimi. Když jsem se jí na něco zeptala, zadala jí otázku, ihned nebo po určité době, kdy si chvíli pro sebe bručela a mluvila, vždy odpověděla, ale ihned poté opět navodila své téma a mohutně se rozpovídala.

Proto ani celý rozhovor v této práci neuvádím, měla by pak alespoň 100 stran. Odpovídala docela rozumně, jen měla potíže se stavbou vět a se slovosledem. Odpovídala buď velmi krátce, nebo zase příliš dlouze, i dlouhými souvětími. Ale většinou převažovaly jednoduché věty. Během vyprávění velmi ráda používá citoslovce jako „fuj, aha, je“ a další průpovídky typu „fujtajbl, nó konečně, fuj běž pryč, jéjda to je ale...“ atd. Seděla neklidně, neustále měnila polohy, vstávala a sedala si, hrála si chvíli i s prstýnkem, třepala hlavou, upravovala si vlasy, sundávala a zase nasazovala si brýle a téměř po celou dobu našeho rozhovoru mne hladila po noze, na které jsem měla sádku a občas to komentovala slovy: „Ty noho jedna, už budeš tetu poslouchat.“, „Chudáček nožička.“, „A už žádná sádko.“, „Fuj, sádko, fuj!“ Stále mi dávala nějaké otázky různého druhu: „Á teto, teto, řekněte mi...“ atd.

Zuzana - 17 let.

Postižená mentálně - na úrovni střední debility. Mentální postižení se stále zhoršuje. Původně začala navštěvovat základní školu pro zdravé děti, pak nedokončila ani školu pomocnou.

Zuzčino chování je velice proměnlivé. Má období, kdy se jen směje, a naopak období, kdy je velice melancholická, stále by jen seděla, nic nedělala a spala. V době našeho povídání měla svou typickou usmátou náladu.

Když jsem se jí zeptala, zda si chce jít se mnou a s Martinou povídat, odpověděla: „To víte, teto, že jó. S vámi vždycky. Chachacha!“ A opět se dlouze smála a pomaličku kráčela do tělocvičny. Já přišla za nimi a Zuzka hned: „A co teď, teto, co budeme dělat?“

Během povídání také seděla na koberci s nataženými nohama, stále se koukala na mne, nebo na Martinu, někdy vnímala, někdy však byla myšlenkami zcela jinde než my. Občas si opřela hlavu o ruku na lavičku, která byla vedle nás. Když se Martina postavila, postavila se Zuzka hned také a zase se posadila, když se posadila Martina. Já však po celou dobu rozhovoru seděla na zemi.

Na otázky reagovala o mnoho pomaleji než Martina, většinou čekala, co řekne Martina a pak přitakala, nebo řekla něco podobného. Než začne mluvit, dělá dlouhé táhlé

„Hmmm.“ Pak něco řekne občas i mimo téma rozhovoru - úplně zcestně. Martina sice také vykládala o něčem jiném, chaoticky přeskakovala jednotlivá témata, ale většinou až poté, co odpověděla na mou otázku, nebo po vyslovení otázky vlastní.

Zuzka používá velmi krátké jednoduché věty, někdy jen jedno slovo. Její specialitou je mimo „Hmmm“ také „Nó, Jé“ a neustálé obracení na „Teto...“

Jestliže nevěděla, jak odpovědět na otázku, reagovala tak, že začala intenzivně mrkat, lomila rukama nebo řekla: „Já to nechápu, teto, já to nechápu.“ I ona mne hladila, ale po vlasech.

Celé naše povídání trvalo 35 minut.

VYPRÁVĚNÍ HONZY A LUCKY

„Ahoj Honziku a Lucinko! Vítám vás oba u nás ve škole, jsem velmi ráda, že jste přišli. Však už víte, co vás čeká. Nyní si popovídáme spolu jen my tři a potom vás seznámím ještě se dvěma holkami z téhle školy. Jedna se jmenuje Martina a druhá Zuzka. Zkusíme si potom povídat i v pěti, ale nejdříve se samozřejmě všichni navzájem seznámíme.“

Já: „Jsem velice zvědavá a tak se ptám, třeba - máte sourozence?“

II: „Já mám teto přece brácha.“

Já: „Dobře Honzo, ale já už jsem zapoměla, máš-li brášku nebo sestřičku. Ale je mladší, než ty, víd?“

II: „Jo, je ještě škvrně. Má teprve 4 roky.“

Já: „A ty, Lucinko?“

I: „Já mám dva sourozence. Sestru i brácha. Brácha je mladší a sestra je starší, než já.“

Já: „A víš, kolik mají roků?“

I: „Když já už jsem zapoměla! Já se zeptám maminky.“

Já: „Takže příště mi to povíš, ano? Takže Honziku bráška je ještě doma s maminkou, nebo ne?“

II: „Je doma s mamkou a když je mamka pryč, přijde babička. Však víš teto, že už nebydlíme s tatínkem, že?“

Já: „To víš, že to vím. A babička je hodná, že pomáhá mamince. A pomáháš jí taky?“

II: „Já nevím, asi jo.“

Já: „Lucko, a tvůj bráška a sestřička?“

I: „Sestra chodí do školy tam, kde já do 5. třídy a brácha taky do 2. třídy. A vzpomněla jsem si, že sestra má 11 roků, bráška má 7 roků.“

Já: „Fajn, Lucinko, jsi šikulka. - Diváte se na večerníček?“

- Lucka i Honza začali současně.

Já: „Tak Honzo, dáme přednost dámě, co říkáš?“

II: „No tak jó.“

I: „Já se dívám na večerníček každý den. Teď je třeba Krakonošská pohádka.“

II: „Někdy jó a někdy né. Jak se mi chce a jak mi mamka dovolí. A záleží, jaký je večerníček.“

Já: „A proč ti to musí maminka dovolit?“

II: „Protože když nemám napsané úkoly do školy, nemůžu se dívat na televizi, ani jít lítat ven před barák s klukama.“

I: „Já se taky někdy nesmím koukat na televizi, když nemám napsané úkoly.“

Já: „A na co se díváte v televizi nejraději, co se vám tam nejvíce líbí, když se můžete dívat?“

II: „Mám nechat zase mluvit první Lucku?“